

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 20.051.198
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
Міністерства освіти і науки України

76018, вул. Чорновола, 88, м. Івано-Франківськ

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», Тімофєєвої Лілії Юріївни на дисертацію Руслана Алхана огли Мамедова «Кримінально-правова політика у сфері охорони довкілля: імплементація законодавства ЄС», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – «Право» за спеціальністю 081 Право

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасність характеризується загостренням проблем, пов'язаних із зміною клімату, глобальним потеплінням. Це підтверджується зокрема стихійними лихами, нетиповими для певної місцевості (повінь в Одесі 30 вересня 2025 року, буревій у Херсоні 28 вересня 2020 року тощо), які спричиняють значну шкоду довкіллю, життю та здоров'ю людей. Такі явища відбуваються також через вчинення системних порушень та зокрема кримінальних правопорушень проти довкілля (незаконна порубка лісу, проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, забруднення атмосферного повітря, забруднення моря та ін.), які потребують пропорційного реагування.

Право на безпечне довкілля не так давно стало визнаватись фундаментальним правом людини. З 2011 року Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) став розглядати такі справи в контексті ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Слід виокремити рішення ЄСПЛ у справах «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» від 8 липня

2003 року, «Дубецька та інші проти України» від 10 лютого 2011 року, «Гримковська проти України» від 21 липня 2011 року. Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 проголошені глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. Три з них стосуються проблем довкілля, зокрема клімату, водних ресурсів, лісів та земельних ресурсів (цілі № 13, 14, 15 відповідно). Це підкреслює глобальний характер забезпечення безпеки навколишнього природного середовища.

Прийняття Директиви (ЄС) 2024/1203 про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, яка замінює Директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС (далі – Директива (ЄС) 2024/1203) від 11 квітня 2024 року, та розвиток відносин у відповідній сфері, обумовлює необхідність апроксимації чинного КК з європейським законодавством, зокрема криміналізувати певні діяння та передбачити пропорційні засоби реагування на кримінальні правопорушення проти довкілля.

Тому, *особлива актуальність* і наукова значущість дисертаційного дослідження Р.А. Мамедова, присвяченого проблемам кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля та імплементації законодавства ЄС зумовлені тим, що воно є одним із перших у вітчизняній кримінально-правовій доктрині, в межах якого проведено комплексне дослідження відповідної проблематики. Актуальність обраної теми дослідження підтверджується низкою факторів об'єктивного характеру, які свідчать про нагальну потребу в науковому осмисленні та законодавчому врегулюванні питань апроксимації національного законодавства із європейськими стандартами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної теми (Державний реєстраційний номер: 0125U000669) «Політика у сфері боротьби зі злочинністю в умовах євроінтеграції» на кафедрі політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом дослідження дозволяє зробити висновки про належну ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які містить дисертація.

Дисертантом вдало визначено мету дослідження, яка полягає в аналізі проблемних питань кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля, в т.ч. із врахуванням стану та перспектив імплементації законодавства ЄС у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Для досягнення зазначеної мети автором поставлено та успішно вирішено низку конкретних завдань. Висновки відповідають поставленим завданням та змісту.

Методологія дослідження є достатньо обґрунтованою та відповідає поставленим завданням. Автором застосовано широкий спектр сучасних методів дослідження, зокрема індукції, дедукції, аналізу та синтезу, порівняльно-правовий метод, метод системного аналізу, герменевтичний метод та інші.

Автором здійснено комплексний аналіз національного та європейського нормативно-правового матеріалу, що дозволило сформулювати цілісне бачення напрямів удосконалення кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля. На шляху до вступу України до ЄС апроксимація національного законодавства з Європейськими стандартами, закладеними у Директиві ЄС 2024/1203 та транспозиція окремих її положень є особливо актуальними.

Слід відмітити аналіз положень законодавства деяких європейських країн (Італія, Іспанія, Федеративна Республіка Німеччини, Польща, Литва, Литовська Республіка) у підрозділі 3.1. у сфері кримінальних правопорушень проти довкілля. Такий підхід дає можливість показати як дійсні члени ЄС відображають у своєму законодавстві відповідні положення. Хоча доцільно було б пояснити вибір саме цих держав для порівняння, а також порівняти з нормами КК України та виявити відмінності (крім відповідальності юридичних осіб, відсутність якої за такі правопорушення відображено в роботі).

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що робота є одним з перших у вітчизняній науці кримінального права системним дослідженням кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля з урахуванням стану та основних шляхів імплементації законодавства ЄС у цій сфері. Найбільш значущими положеннями наукової новизни дослідження, які автором запропоновано на захист, слід визнати наступні:

Вперше: запропоновано комплексну класифікацію кримінальних правопорушень проти довкілля, розміщених у Розділі VIII КК України, та інших розділах Кодексу, за критерієм групової подібності (без урахування місця розміщення статей в КК України) задля спрощення визначення правової кваліфікації кримінальних правопорушень цієї категорії та їх розмежування з адміністративними правопорушеннями проти довкілля; запропоновано детальну періодизацію виникнення та становлення кримінально-правових норм у сфері охорони довкілля на території нашої держави з урахуванням періоду до виникнення Київської Русі та періодів перебування різних частин нашої держави під владою різних держав та державних утворень, які мали власні засоби притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля; внесення змін до ст. 96-3 КК України щодо передбачення відповідальності юридичної особи за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля в її інтересах; шляхом доповнення КК додатковими видами покарань, визначеними Директивами ЄС; шляхом доповнення статей КК України, якими передбачено кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні діяння проти довкілля, положеннями про звільнення від кримінальної відповідальності у разі самостійного відновлення правопорушником довкілля за відповідний період, а також у разі компенсації збитків, завданих довкіллю внаслідок протиправних діянь.

Удосконалено: підходи до аналізу норм законодавства ЄС у сфері охорони довкілля та кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля, з урахуванням прийнятих протягом останніх років Директив щодо протидії кримінальним правопорушенням у цій сфері; підходи до визначення місця

кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля у системі державної політики у сфері охорони довкілля, у системі політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, у системі кримінально-правової політики в цілому.

Набули подальшого розвитку: концептуальні ідеї необхідності створення, у тому числі на доктринальному та законодавчому рівнях (платформах, площинах) державної доктрини та стратегії з впровадження ефективної кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля, у тому числі з урахуванням взятих зобов'язань перед ЄС; концептуальні основи оперативної та виваженої роботи на шляху апроксимації національного законодавства в означеній сфері до законодавства ЄС, з урахуванням необхідності належної експертизи суспільного запиту.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи створює підстави для твердження, що вона характеризується чіткою структурою, логічним викладенням матеріалу та коректними висновками. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (205 найменувань) та додатку. Загальний обсяг роботи складає 214 сторінок, з них основного тексту – 177 сторінок. Логічно побудована структура дисертації дозволила автору послідовно розглянути всі окреслені ним питання.

Робота вирізняється високим науковим рівнем, оригінальністю та повнотою вирішення поставлених завдань. Висновки роботи логічно випливають із проведеного аналізу, є чітко сформульованими, науково обґрунтованими та мають значний потенціал для використання у законотворчій діяльності, правозастосовній практиці та освітньому процесі.

Одним з найбільш цінних результатів дослідження видається запропонована автором класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля, яка може бути використана як у правозастосовній діяльності, так і в подальших доктринальних дослідженнях.

Позитивним є висвітлення підходів до розуміння кримінально-правової політики її рівнів, принципів, а також місця кримінальних правопорушень проти довкілля у такій політиці, їх специфіки. Зокрема серед принципів кримінально-правової політики у даній сфері автор виокремлює: принцип компенсації шкоди, завданої довкіллю – «забруднювач платить»; принцип поєднання заходів стимулювання і відповідальності у сфері охорони довкілля; принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки, обов’язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності тощо (с. 111 дисертаційного дослідження).

Для майбутніх досліджень цікаво було б розвинути ідеї особливостей реалізації принципів кримінально-правової політики щодо кримінальних правопорушень проти довкілля (гуманізму, індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності, пропорційності, справедливості та екологічної справедливості тощо).

На с. 106 дисертаційного дослідження йдеться про створення єдиної національної Доктрини протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Ця ідея безперечно заслуговує розвитку, визначення ролі такої доктрини серед джерел кримінального права, механізму її реалізації тощо.

Практичне значення отриманих результатів. Автором запропоновано конкретні рекомендації щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства. Висновки та практичні рекомендації можуть бути застосовані: у нормотворчій діяльності – при розробці концепцій (програм, стратегій) кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля, удосконаленні норм КК України щодо кримінальної відповідальності за вчинення суспільно-небезпечних діянь проти довкілля; розробленні та удосконаленні концепцій (програм, стратегій) імплементації законодавства ЄС у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля; у правозастосовній діяльності – запропоновані у дослідженні способи класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля сприятимуть вірній правовій кваліфікації діянь

правопорушника, розмежування кримінальних правопорушень проти довкілля від адміністративних правопорушень у цій сфері тощо; проведений в дисертації аналіз законодавства ЄС зможе полегшити роботу щодо визначення подальших шляхів та конкретних кроків з адаптації національного законодавства України у вказаній сфері до законодавства ЄС.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації, викладені у цій дисертації, оприлюднені через наукові повідомлення на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях й відображені у 5 публікаціях, серед яких 3 статті, опубліковані у наукових періодичних виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 тези доповідей на конференціях.

Слід зазначити, що дисертаційне дослідження Р.А. Мамедова «Кримінально-правова політика у сфері охорони довкілля: імплементація законодавства ЄС» є актуальною, своєчасною і значущою науковою роботою, що відповідає сучасним потребам розвитку кримінального права України. Автором здійснено комплексне, системне та глибоке дослідження складних теоретичних і практичних питань, що стосуються імплементації законодавства ЄС щодо кримінально-правової політики у сфері охорони довкілля.

Проте, наголошуючи на позитивних аспектах дослідження, не можна залишити поза увагою певні зауваження та дискусійні моменти, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення автором під час публічного захисту, а саме:

1. Про питання апроксимації європейських стандартів в національне законодавство в роботі йдеться (зокрема на с. 18 серед завдань дисертаційного дослідження; на с. 21 серед категорії «набуло подальшого розвитку»); у назві та тексті розділу 3.2 (с. 159); на с. 101, 161, 170, 175, 183, 189 дисертації). Автором ґрунтовно висвітлено перелік актів європейського законодавства (С. 129-159).

Згідно з положеннями ст. 3 Директиви ЄС 2024/1203 держави-члени зобов'язані криміналізувати дії, передбачені в окремих Регламентах,

спрямованих на охорону довкілля. Під час захисту доцільно розкрити питання врахування деяких положень відповідних регламентів в бланкетних нормах національного законодавства щодо питань довкілля.

Також виникає питання які положення Директиви ЄС 2024/1203 необхідно апроксимувати, а які транспозиціонувати (зокрема які діяння криміналізувати обов'язково, які діяння вже передбачені чинним КК, але потребують змін тощо)? Частково питання щодо не транспонування Регламентів розкрито на с. 141, відокремлення понять транспозиції та апроксимації частково розкрито на с. 175.

Серед завдань у роботі зазначено питання відмежування кримінальних та адміністративних правопорушень проти довкілля. У зв'язку з апроксимацією європейського законодавства в національне, не ясно чи закріплення окремих правопорушень проти довкілля в Кодексі України про адміністративні правопорушення достатньо для криміналізації діянь, передбачених у ст. 3 Директиви, яка посилається на численні регламенти щодо охорони довкілля.

На с. 183 дисертаційного дослідження зазначено «за наслідками аналізу стану імплементації вищевказаних норм законодавства ЄС у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, приходимо до висновку, що чинне кримінальне законодавство України не вирізняється гнучкістю, не відповідає вимогам часу, а зміни до нього з метою апроксимації національного законодавства до законодавства ЄС фактично не вносяться».

З огляду на це доцільно було б проаналізувати положення проєкту нового КК України у сфері кримінальних правопорушень проти довкілля та висловити свою думку щодо їх відповідності вимогам часу та рівня апроксимації розробниками проєкту нового КК положень Директиви ЄС 2024/1203.

Крім того, доцільно було б відобразити в тексті дисертації більше існуючих досліджень щодо апроксимації (зокрема «Туляков В.О. Апроксимація кримінального законодавства України до права Європейського Союзу (методологія питання). *Право України*. 2023. № 3. С. 101-114) та чітко

виокремити положення, які набули подальшого розвитку порівняно з існуючими роботами.

2. На с. 189 дисертаційного дослідження констатовано необхідність внесення змін до ст. 96-3 КК України стосовно визначення підставами застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру вчинення кримінальних правопорушень проти довілля в інтересах цих юридичних осіб. Доцільно було б запропонувати редакцію таких змін, виокремити щодо яких саме кримінальних правопорушень проти довілля, за яким критерієм застосовувати відповідні заходи, а також які саме заходи слід застосовувати.

Автор зазначає пропозицію застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в частині кримінальних правопорушень проти довілля в науковій новизні в категорії «вперше». З огляду на це доцільно було б відобразити положення і пропозиції О. Шуміло у статті «Кримінальна відповідальність юридичних осіб за злочини проти довілля». *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Вип. 5, 2014. С. 181-186.

3. У вступі згадано про завдання масштабної шкоди довіллю кримінальними правопорушеннями, пов'язаними зі збройною агресією російською федерацією проти України. У зв'язку з цим, під час захисту цікаво було б почути думку автора щодо співвідношення окремих кримінальних правопорушень проти національної безпеки (зокрема диверсії (ст. 113 КК), проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (воєнні злочини (ст. 438 КК), екоцид (ст. 441 КК) з кримінальними правопорушеннями проти довілля. Для подальших досліджень доцільно врахувати інформацію Офіційного сайту Міністерства захисту довілля та природних ресурсів України «ЕкоЗагроза» щодо збитків спричинених довіллю в результаті збройної агресії росії проти України.

Рекомендовано врахувати положення статей Турлової Ю.А., Поліщук Г.С., Козлюк Л.Г., Пенязькової О.О. «Злочини проти екологічної безпеки: проблемні питання систематизації». *Ядерна та радіаційна безпека*. 2(90). 2021.

С. 42-51. [https://doi.org/10.32918/nrs.2021.2\(90\)](https://doi.org/10.32918/nrs.2021.2(90)); А.В. Андрушко та О.О. Дудорова «Екоцид у міжнародному та національному кримінальному праві. Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування. 2024. № 1».

4. Автором запропоновано передбачити в КК України підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, серед яких: відновлення довкілля, виплата компенсації за завдану шкоду (с. 189 дисертації). Такі пропозиції є надзвичайно важливими. Водночас хотілося б почути думку автора щодо редакції статті КК України, яка передбачала б такі положення.

5. У висновках недостатньо конкретики. Зокрема у п. 1 зазначено «Розкрито теоретичні аспекти поняття кримінально-правова політика у сфері охорони довкілля, запропоновано шляхи вирішення проблемних питань у застосуванні понятійного апарату. З цією метою, наведено критерії розмежування понять «злочин» та «кримінальне правопорушення», «довкілля» та «екологія» (с. 186). Однак ні критерії, ні шляхи вирішення проблемних питань у застосуванні понятійного апарату у висновках чітко не розкрито. Окремі положення добре виписані в тексті дисертації, однак у висновках їх чітко не відображено.

6. Список використаних джерел достатній для такого виду робіт, наповнений свіжими розробками, зокрема в частині врахування положень європейського законодавства у сфері кримінальних правопорушень проти довкілля. Однак не враховано деякі важливі щодо досліджуваної проблематики роботи (зокрема, Дудоров О.О., Мовчан Р.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ: Норма права, 2023. 520 с.; Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики): навчальний посібник / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, Р.О. Мовчан, Є.О. Письменський. Київ: Норма права, 2024. 468 с.); дисертаційних робіт, захищених за такою тематикою: Олійник В.П. Кримінально-правова характеристика злочину забруднення моря (ст. 243 КК України): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018.; Притула А.М.

Кримінально-правова охорона виключної (морської) економічної зони України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2010.; Вірт А.О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с.

Робота неодмінно виграла б від посилення емпіричного матеріалу, зокрема аналізу судової практики, статистичних даних тощо.

Серед технічних недоліків на с. 147 дисертаційного дослідження вжито «Директива про екологічну відповідальність». Не ясно про яку саме Директиву йдеться; на с. 148 «новоприйнята Директива 2024/1203 «Про кримінально-правову охорону довкілля». Вона нова, але у 2026 році вже не новоприйнята.

Проте зазначені зауваження та побажання мають дискусійний і рекомендаційний характер, не зменшують високу наукову цінність дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження Р.А. Мамедова «Кримінально-правова політика у сфері охорони довкілля: імплементація законодавства ЄС» є завершеним кваліфікованим самостійним оригінальним науковим твором, який містить нові науково обґрунтовані результати в галузі права, що не були раніше захищені та вирішують проблему імплементації законодавства ЄС в кримінально-правову політику у сфері охорони довкілля та мають істотне наукове, теоретичне та практичне значення у галузі права. Дисертаційне дослідження Р.А. Мамедова відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, що затверджений постановою

Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Автор дисертації – Руслан Алхан огли Мамедов на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

Доцент кафедри кримінального права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент

Лілія ТІМОФЄЄВА